

УДК 658:657.9:336

Ю.М. Тимощенко, Українська академія банківської справи НБУ®

МЕТОДИ ОЦІНКИ ВАРТОСТІ АКТИВІВ У СУЧАСНОМУ ФІНАНСОВОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

Постановка проблеми. Економічні реформи в Україні, що спрямовані на розвиток ринкових методів господарювання, впливають на фінансово-кредитну систему, змінюють економічне, інформаційне та правове середовище функціонування підприємств. На сучасному етапі надзвичайно необхідна адекватна ринковій економіці організація фінансової діяльності підприємств, які ведуть виробничо-комерційну діяльність, оскільки саме на підприємствах формується основа фінансової системи держави. Ефективна діяльність будь-якої підприємницької структури залежить від якості управління її фінансами. Це обумовлює необхідність розвитку та вдосконалення теоретичних засад фінансового менеджменту з метою впровадження під час розв'язання практичних проблем.

З економічної точки зору, основною метою діяльності підприємства є максимізація його капіталу. Поняття капіталу визначене в Міжнародних стандартах як частка в активах підприємства, що залишається після вирахування всіх його зобов'язань [2]. З визначення випливає, що вартість активів підприємства є одним із ключових факторів, який визначає розмір його власного капіталу. Таким чином, оптимальне управління активами, спрямоване на максимізацію їхньої вартості, є одним з найважливіших способів досягнення мети – максимізації капіталу підприємства.

Аналіз останніх публікацій. Останнім часом кількість публікацій з проблем визначення вартості підприємств, оцінки бізнесу, оцінки вартості активів і зобов'язань значно зростає. Цими проблемами переймаються вітчизняні та зарубіжні вчені й практики, зокрема: І. Павлюк, Н.М. Урбан, Н.М. Малюга, Р.С. Коришкова, В.М. Олейко, Н.М. Карзаєва, І.О. Бланк, В.В. Ковальов, С.В. Рассказов, В.О. Теренова, С.А. Ніколаєва, С.В. Валдайцев, З. Боди, Р. Мертон та ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на збільшення публікацій, практика фінансового менеджменту активів, зокрема, визначення випадків застосування певних методів та видів оцінки вартості активів діючого підприємства, потребує подальшого

вивчення. Актуальність проблеми вибору методу оцінки вартості активів діючого підприємства підкреслюється оновленням та прийняттям нових законодавчих та нормативних документів [4, 5, 7-10].

Мета статті. У зв'язку з тим, що значну роль в системі теоретичних основ управління активами підприємств відіграє концепція їх вартості, метою даної статті є дослідження існуючих теорій та обґрунтування застосовуваних методів оцінки вартості активів у сучасному фінансовому менеджменті.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти оцінки визначають, що вартість є економічним поняттям, яке встановлює зв'язок між товарами й послугами, доступними для придбання, з одного боку, і тими, хто їх купує, з іншого. В стандартах зазначається, що професійні оцінювачі уникають вживання неуточненого терміна "вартість", замінюючи його прикметниковим сполученням, що конкретизує, яка саме вартість мається на увазі. Вартість – не факт, а оцінка цінностей конкретних товарів і послуг в конкретний момент часу відповідно до встановленого визначення вартості. Економічне поняття вартості виражає ринковий погляд на вигоди, що отримує власник товару або той, хто отримує послугу, на момент оцінки [3].

Національні положення як і міжнародні стандарти бухгалтерського обліку не містять окремого визначення поняття вартості, а наводять його зміст, поєднуючи з видом вартості. У свою чергу, національний стандарт з оцінки майна і майнових прав визначає вартість як еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей [4].

У сучасній економічній літературі можна виділити три існуючі теорії оцінок, в основу яких покладені підходи до визначення вартості: об'єктивна, суб'єктивна, книжкова [1].

Так, теорія об'єктивних оцінок ґрунтується на принципі продажних цін, які могли бути одержані при реалізації активів у момент, на який складений баланс (рис. 1). Ці ціни є об'єктивними, оскільки встановлюються на ринку незалежно від того, хто саме і чому реалізує свої активи. В об'єктивних оцінках валюти балансу, окремих статей активів і зобов'язань підприємства зацікавлені користувачі зовнішньої фінансової звітності, які примушені приймати свої поточні ділові рішення щодо інвестування і фінансування лише після того, як вони оцінять стійкість фінансового стану підприємства, визначають якість його наявних активів. Однак таке вартісне оцінювання з позиції загальноекономічної кон'юнктури можливе тільки тоді, коли всі цінності підприємства оцінені реально з точки зору суспільних, ринкових критеріїв, тобто за можливою ціною їх

реалізації. Об'єктивна оцінка активів і зобов'язань підприємства – це макроекономічна оцінка цілісного майново-технічного комплексу на мікроекономічному рівні.

Зовнішня оцінка може бути встановлена щодо окремих частин майна й зобов'язань підприємства, але частіше за все вона встановлюється по підприємству як єдиному цілому. З'ясування зовнішньої ціни окремих частин майна має особливо важливе значення в умовах ліквідації підприємства, погашення зобов'язань за вимогами кредиторів, перед бюджетом, в розподілі чистого майна між акціонерами (пайовиками).

Така оцінка підприємства в цілому формується при його продажі на аукціоні, в порядку конкурсних торгів, в рейтингових оцінках.

Вважається, що об'єктивна теорія оцінки найкраще виправдовує себе і достовірно реалізується тільки у випадку ліквідації (продажу) підприємства.

Застосування даної теорії до безперервно функціонуючого підприємства різко знижує його ефективність, оскільки грошове оцінювання можливе тільки за передбачуваними, вірогідними, гіпотетичними цінами. Непоказовість цих оцінок особливо явно проявляє себе в умовах швидкозмінної економічної кон'юнктури: вони постійно змінюватимуться в часі і залежно від складу покупців.

Теорія суб'єктивних оцінок базується на міркуванні, що вартість активів залежить від тих індивідуальних умов, в яких вони знаходяться у даного господарюючого суб'єкта: один і той самий предмет може мати різну цінність в різних підприємствах, і, навіть, в одному і тому ж господарстві в різні періоди його роботи. Тому кожен баланс відображає ту суб'єктивну оцінку, яку мають активи на даному підприємстві в певний момент часу.

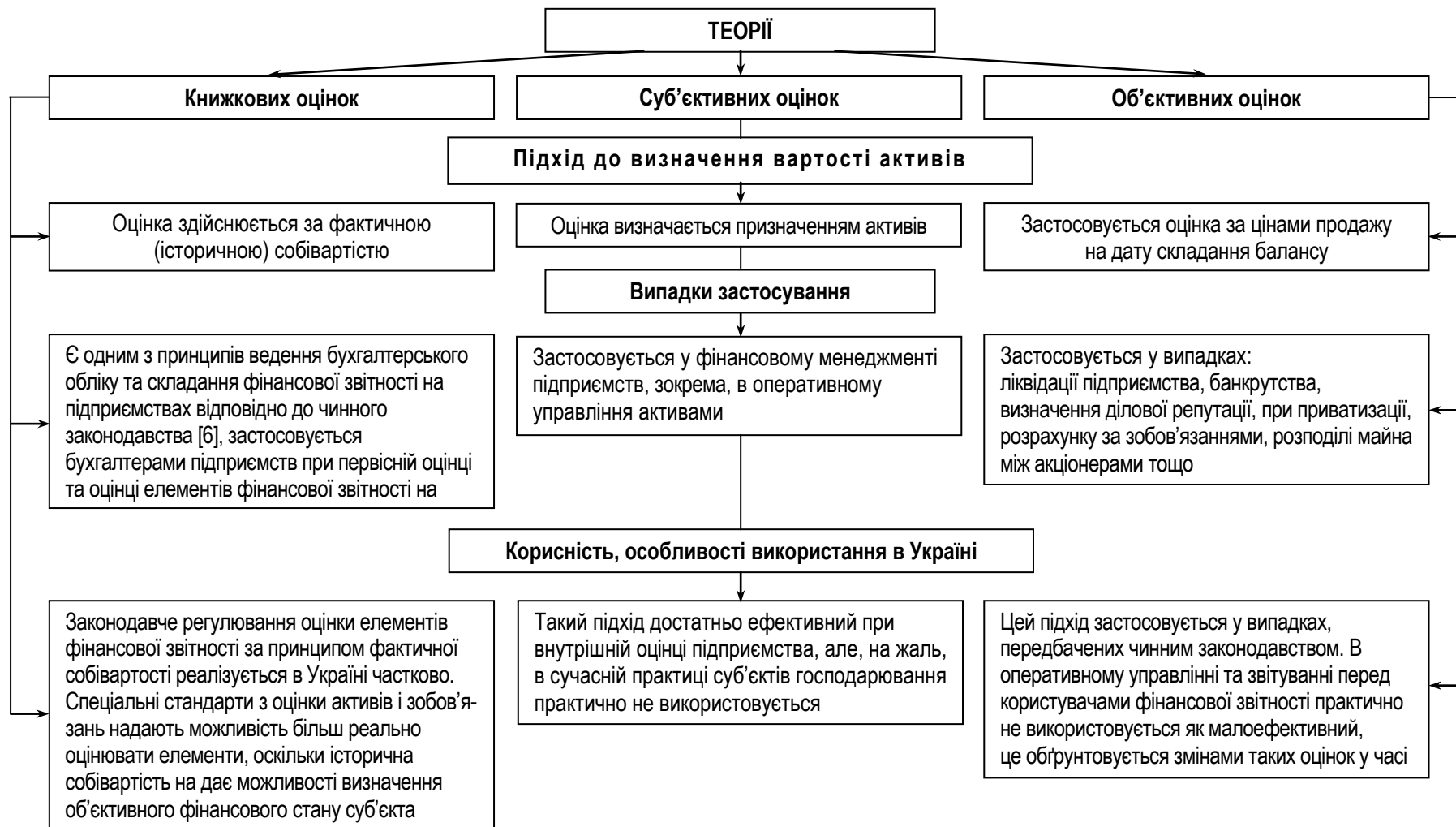

Рис. 1. Особливості застосування існуючих теорій оцінки вартості активів підприємств

На суб'єктивних оцінках активів і зобов'язань практично заснований сучасний фінансовий менеджмент. Зрозуміло, що зацікавленими користувачами інформації про доходи і витрати, активи і зобов'язання є особи, які реалізують право оперативного управління і контролю за діяльністю підприємства. Внутрішня оцінка підприємства акцентована на тій обставині, що одна і та сама річ в руках різних власників має різну цінність. Відповідно, власник повинен відобразити майно в балансі підприємства таким, яким воно є за своєю цінністю саме в його руках. Так, відмінності оцінки можуть впливати із призначення того чи іншого предмета: одні речі мають споживче призначення, інші – мінове. Щодо цього необхідно, передусім, відзначити, що цінності на підприємстві можуть бути двох видів: одні призначені для споживання в межах господарства (виробничі об'єкти), інші призначені для обміну, відчуження (об'єкти відчуження). Перші повинні оцінюватись пропорційно до тих збитків, які підприємство мало б внаслідок їх втрати, тобто за ціною відновлення, за ціною придбання нового майна, з урахуванням тієї користі, яка ще очікується від використання даного предмета. Інші повинні оцінюватись за продажними цінами, що передбачаються і існують у момент обміну. Якщо тільки перемінити призначення речей, одразу ж змінюється і їх оцінка.

Теорія суб'єктивних оцінок акцентує увагу на доходуотворюючому характері майна підприємства, експертному визначенні стану економічних ресурсів, які призначені для досягнення мети підприємства. Різновидами таких оцінок часто виступають експертні оцінки за експлуатаційною придатністю і одержані методом капіталізації доходу, що очікується (майбутніх економічних вигод). Останній метод часто визначають як метод сучасної, поточної вартості. Ця теорія на практиці мало придатна для цілей реальної оцінки, зводячи всі вимоги до суб'єктивної, індивідуальної точки зору, яка мало піддається перевірці. Теорія книжкових оцінок визнає правильним лише такі оцінки, за якими активи або зобов'язання обліковуються в книгах (регістрах обліку), тобто оцінки надходження цінностей в господарство; для майна та інших речових цінностей це будуть понесені затрати, для зобов'язань – їх номінальна оцінка.

Слід зазначити, активи є найскладнішими з об'єктів оцінки, що пов'язано з впливом великої кількості факторів. Адже ці об'єкти залежно від їх належності до класифікаційних груп (оборотні, необоротні; матеріальні, нематеріальні; фінансові) можуть використовуватись або утримуватись на підприємстві тривалий час і

на їх оцінку впливатимуть інфляція, моральне та фізичне старіння тощо.

Концепція бухгалтерського обліку в ринковій економіці та Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку виділяють чотири методи оцінки:

- 1) фактичної собівартості придбання або історичної собівартості: активи відображаються за сумою сплачених грошових коштів чи їхніх еквівалентів або за справедливою вартістю компенсації, виданої, щоб придбати їх, на момент їх придбання;
- 2) відновної вартості або поточної собівартості: активи відображаються за сумою грошових коштів або їхніх еквівалентів, яка була б сплачена в разі придбання такого ж або еквівалентного активу на поточний момент;
- 3) можливої ціни продажу або вартості реалізації (погашення): активи відображаються за сумою грошових коштів або їхніх еквівалентів, яку можна було б отримати на поточний момент шляхом продажу активу в ході звичайної реалізації;
- 4) дисконтованої або теперішньої вартості: активи відображаються за теперішньою дисконтованою вартістю майбутніх чистих надходжень грошових коштів, що їх, як очікується, має генерувати стаття під час звичайної діяльності підприємства.

Наведені методи оцінки вартості мають незначні відмінності у назвах, напевне, у зв'язку з перекладом, але сутність і порядок їх обчислення збігаються.

Від вибору того чи іншого варіанта оцінки основних засобів залежать і вартість майна, і фінансовий результат, а в ряді випадків – і розмір податків, які сплачує підприємство. Основою оцінки, яка найчастіше приймається підприємствами для складання фінансових звітів, є історична собівартість. Вона, як правило, комбінується з іншими видами оцінки. Наприклад, запаси, в основному, відображаються за найнижчою з двох оцінок – собівартістю або чистою вартістю реалізації; ринкові цінні папери можуть відображатися за ринковою вартістю.

Основна складність оцінки полягає у виборі ціни, за допомогою якої слід вимірювати активи. При виборі методу необхідно мати на увазі, що не існує такої оцінки, яка б задовольняла вимоги всіх без винятку користувачів фінансової звітності.

Згідно із законом про бухгалтерський облік та фінансову звітність [6] один із принципів складання та подання фінансової звітності – принцип історичної (фактичної) собівартості – означає, що “...пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання”. Оцінка за історичною (фактичною)

собівартістю названа пріоритетною, отже, не виключається можливість використання інших методів оцінки.

Оцінка активів за історичною собівартістю має недолік, який, за певних умов, може стати досить суттєвим. Цінність, наприклад, основних засобів змінюється з часом. Навіть якщо ціни залишаються без змін, потенціал основних засобів не залишається незмінним, оскільки скорочується строк їх служби, основні засоби стають морально і фізично застарілими. Цей вид оцінки призведе до викривлення фінансового стану, адже основні засоби, які мають однакові характеристики, але були придбані в різний час, матимуть і різну вартість. Принцип оцінки за собівартістю найкраще захищає інтереси держави в особі податкових органів – забезпечуючи більш точне обчислення прибутку, він сприяє збільшенню доходів державного бюджету за рахунок податків.

Справедлива вартість – сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Цей вид оцінки використовується для того, щоб оцінити, скільки насправді коштують активи підприємства.

Оцінку за справедливою вартістю доцільно використовувати при аналізі платоспроможності підприємства. Така оцінка дає можливість відносно точно показати майнове становище, але, в свою чергу, викривлює фінансовий результат.

Однак, незважаючи на певні недоліки використання методу справедливої вартості, які пояснюються передусім відсутністю активного ринку та практичного досвіду використання справедливої вартості, найбільш розвинуті системи МСБО і US GAAP орієнтовані на широке використання саме справедливої вартості.

При використанні оцінки активів за справедливою вартістю підприємство може зіткнутися з такими проблемами:

- метод потребує додаткових витрат і має характер суб'єктивності;
- використання справедливої вартості порушує принцип обачності, згідно з яким при підготовці фінансової звітності слід мінімізувати різні невизначеності, які неминуче виникають у зв'язку з використанням справедливої вартості;
- втрачається можливість зіставності показників фінансової звітності, оскільки підприємства можуть визначати справедливую вартість, керуючись різними індексами;
- необхідність накопичення паралельної інформації про вартість активів за оцінкою по історичній і справедливій собівартості.

Незважаючи на перелічені проблеми, така оцінка має переваги, зокрема, справедлива вартість: є більш об'єктивною основою для оцінки майбутніх грошових потоків порівняно з витратами, що дуже важливо для потенційних інвесторів і кредиторів, тобто основних груп зовнішніх користувачів; це краща основа для зіставності інформації в процесі аналізу. Крім того, аналіз останніх розробок Комітету з Міжнародних стандартів обліку свідчить про схильність до використання справедливої вартості у оцінках.

Деякі підприємства використовують як основу поточну собівартість у відповідь на нездатність облікової моделі історичної собівартості відображати вплив зміни цін на немонетарні активи.

Висновок. Як підсумок слід зазначити, дослідження існуючих теорій при підході до визначення вартості активів та обґрунтування застосовуваних методів оцінки у сучасному фінансовому менеджменті, який орієнтується на реальну вартість активів і зобов'язань, дають підстави стверджувати про необхідність подальших розробок рекомендацій з використання методів оцінки вартості в системі управління активами підприємства і менеджменту в цілому, спрямованого на концепцію максимізації капіталу підприємства.

Список літератури

1. Малюга Н.М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи / Ред. Ф.Ф. Бутинець / Інститут змісту і методів навчання; Житомирський інженерно-технологічний інститут. – Житомир, 1998. – 383 с.
2. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку – 2000: Пер. з англ. за ред. С.Ф. Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2000. – 1272 с.
3. Міжнародні стандарти оцінки. Принципи, стандарти та правила: Пер. з англ. – Київ: UKRels, 1999.
4. Національний стандарт № 1 “Загальні засади оцінки майна і майнових прав” від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Офіційний вісник України. – 26 вересня. – 2003. – № 37. – С. 64.
5. Національний стандарт № 2 “Оцінка нерухомого майна” від 28 жовтня 2004 р. № 1442 // Офіційний вісник України. – 19 листопада. – 2004. – № 44. – С. 31.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV.
7. Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів: Постанова Правління НБУ від 17 грудня 2003 р. № 561.
8. Про затвердження методики оцінки майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р. № 1891 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 21.
9. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III // Урядовий кур'єр. Орієнтир. – 2001. – № 36.

10. Рішення державної комісії з цінних паперів та фондового ринку “Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного)” від 11 листопада 2004 р. № 339.

Отримано 25.11.2005

Тимощенко, Ю. М. Методи оцінки вартості активів у сучасному фінансовому менеджменті [Текст] / Ю. М. Тимощенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2005. - Т. 14. - С. 194 – 202.